

N:o 3.

Af herr **Lithander**, angående skrifvelse till Konungen i fråga om inrättande af ett statsdepartement för jordbruk, industri och handel.

Då jag härmed vågar väcka förslag om att Riksdagen ville aflåta ännu en underdånig skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om en kongl. proposition angående ett särskildt departement för näringarna, är det för visso ingen nyhet, som framkommer. Behofvet deraf är för länge sedan insedt från beggedera synpunkterna: en bättre och effektivare fördelning af de departementala ärendena, och näringarnas naturliga anspråk på sin egen representant i Konungens råd. Och de skäl, som tala härför, hafva för hvarje år vuxit i betydighet.

Utän att vilja på minsta sätt underkänna civildepartementets tjänster och arbete, torde litet hvar kunna komma öfverens om, att den tid måste snart vara inne, då det blir helt enkelt omöjligt för ett departement, hvilket redan har så många, så vidlyftiga och så magtpåliggande uppgifter att sköta som landsstaten, kommunikationsväsendet, lagar, författningar samt af Riksdagen ymnigt begärda utredningar, att rimligtvis kunna egna sina obestriddigen framstående krafter äfven åt näringarna. Det blir desto omöjligare, som de å sin sida med sin starkt stigande utveckling alltmera ensamt för sig erfordra och kräfva en omsorg, som förutsätter speciel insigt, oupptagen tid och mycket arbete.

Också finner man under årens lopp såväl tre kongl. propositioner som ett tiotal motioner af riksdagsmän, att nu ej uppräknade de af komitéer, korporationer och möten formulerade önskemål — jag går dervid ej längre tillbaka än till tiden efter departementalstyrelsens införande

1840 — hvilka alla betona en omreglering af det departementala arbetet och upprättandet af ett nytt, praktiskt statsdepartement som en nära liggande nödvändighet. Det skulle härvid förefalla förvånande, att, då saken så ofta varit före, ingenting annat blifvit definitivt uträttadt än bildandet af en landtbruksstyrelse 1889 och kommerskollegii omgestaltning 1891 under blandad kollegial- och byråform. Men frågan har sina svårigheter, beroende derpå att flere andra frågor varit dermed förknippade, såsom statsrådsembetenas och statsdepartementens antal, de s. k. besvärsmålens handläggning, samt framför allt *hvilka* ärenden, som skulle sortera under det nya departementet.

Vid en hastig genomgång af hithörande riksdagshandlingar har jag funnit följande förslag på mer eller mindre enskild väg ifrågasatta: År 1867 framkastade särskildt utskott idén om jordbruksväsendenas sammanförande till ett jordbruksdepartement, år 1868 väcktes motion om ett departement för jordbruk och kommunikationer, åren 1874 och 1875 motioner af ungefär samma innehåll, år 1880 en motion om ett departement för landtbruk och öfriga näringar, åren 1881 och 1884 motioner om ett departement för landtbruk, öfriga näringar och kommunikationer. År 1883 begärde hushållningssällskapens ombud ett departement för jordbruket och dess binäringar. År 1884 uttalade sig industriidkaremötet för ett departement för jordbruket, öfriga näringar och allmänna arbeten. År 1892 väcktes motion om ett departement för samfärdsel, år 1893 en liknande motion, hvilken föranledde en Riksdagens skrifvelse till Kongl. Maj:t år 1896 motion om ett departement för landtbruk, handel och industri.

Det må ej heller förglömmas, att 1874—1875 års komiterade framhöllo önskvärdheten af en rådgifvande korporation af ombud för näringarna i analogi med hushållningssällskapens ombud eller den s. k. landtbruksriksdagen. Idén, mångenstädes praktiserad i utlandet, är ej heller hos oss ny, eftersom den redan finnes i ett förslag från 1819. Meningen var icke, att en sådan representation skulle göra ett särskildt näringsdepartement öfverflödigt, utan tvärtom att näringarna skulle få en dubbel centralpunkt till sin förkofran, ungefär som hela riket hade i regering och riksdag; det särskilda näringsdepartementet skulle inhemta råd, önsknigar och utlåtanden från näringsombuden och samarbeta med dem, innan hithörande frågor förelades Riksdagen. Och det är att märka, att regeringen ej heller stält sig främmande eller ovillig gent emot en sådan idé, utan lemnat densamma i utsigt vid sitt förslag 1885, till hvilket jag strax skall komma.

De tre af Kongl. Maj:t i ämnet aflåtna propositioner äro följande:

Då vårt land stod vid början af sitt stora jernvägsbyggande, och derjemte med hänsyn till den ständigt ökade mängden af besvärsmål hos departementscheferna, afläts 1857 till Riksdagen en kongl. proposition om ett nytt departement för allmänna arbeten och kommunikationer i samband med en ökning af statsrådets ledamöter till tolf. Förslaget rönte erkännande, men afslogs af bondeståndet på den grund, att jordbruket ej fått komma med under särskild departementsförvaltning.

Den af Kongl. Maj:t 1868 aflätta propositionen står i tydligt sammanhang med den förr afslagna. Ett nytt departement föreslogs för näringar och allmänna arbeten; för att icke behöfva öka statsrådets antal, skulle departementscheferna få rätt att sjelfva slutföra vissa besvärsmål, och deras arbete, i sin tur, lindras genom förläggande af administrerande byråer inom departementen. Icke heller detta förslag lyckades vinna Riksdagens bifall, men då motioner i ämnet forto att väckas af varierande innebörd, förväntade sig Riksdagen af regeringen, hvilken borde bäst kunna bedöma förhållandena, ett nytt initiativ.

Kongl. Maj:t dröjde till 1885, men aflät då sin tredje proposition. Det nya departementet skulle omfatta landtbruk, industri och handel med förvaltande byråer (kommerskollegium skulle förvandlas till en sådan). Som vilkor uppställes, att Konungen skulle få grundlagsenlig rätt att uppdraga vissa ärenden och besvär till departementschefs slutbehandling. Förslaget antogs hvilande, men afslogs vid 1888 års riksdag af Första Kammaren, egentligen på grund af konstitutionella betänkligheter angående besvärsmålen och de konsultativa statsrådets reducering till ett enda.

Sedermera infaller reformen af landtbruksstyrelsens upprättande och kommerskollegii ombildning som fristående embetsverk i stället för eventuella byråer under departementet. Det har nemligen ansetts bättre, att landtbruket och kommersierna, hvad löpande ärenden angår, skötas af sjelfständiga generaldirektörer, som egna hela sin odelade verksamhet deråt, än af blott och bart byråchefer under en departementschef, hvilans befattning är rörlig och som kanske icke komme att innehafva sitt embete mer än ett par år. Men å andra sidan är det lika visst, att hvarken landtbruksstyrelsen eller kommerskollegium göra det särskilda näringsdepartementet öfverflödigt, ty alla tre hafva de sin särskilda uppgift och sfer. De fristående embetsverken äro till för löpande göromål, utredningar och utlåtanden, men initiativ och reformer iugå föga i deras uppgift, förutom att de arbeta under omständligare former. Deremot vore just initiativ och reformer hvad som skulle begäras af den nye departementschefen, näringarnas målsman inom regeringen och

deras representant inför Riksdagen, till hvilka embetsverken aldrig komma. Det är också uttryckligen betonadt, att embetsverkens reform icke innebär något hinder för en departementsreform, utan denna snarare förenklas och befrämjas, sedan frågan om embetsverkens organisation blifvit afgjord och afskild derifrån.

I ännu högre grad skulle frågan förenklas genom en lösning af frågan om de civila besvärsmålen, i hvilket afseende tanken på en administrativ öfverdomstol eller öfverförvaltningsrätt under ett konsultativt statsråd alltmera tyckes vinna beaktande. Härigenom skulle också en annan svårighet bortfalla, i det att inga konsultativa statsråd mera skulle behövas (så framt man icke ville räkna hans excellens statsministern deribland), och den tionde platsen i Konungens råd skulle intagas af den nye chefen för näringsdepartementet. För öfrigt lär det icke behöfva påpekas, att detta nya departement icke skulle betyda en delning af civildepartementet ensamt, utan att den ömsesidiga fördelningen af ärenden skulle utsträckas till tre departement, civil-, finans- och ecklesiastikdepartementen.

Slutligen har jag i min korta historik att erinra om, att en riksdagsskrifvelse i ämnet redan hos Kongl. Maj:t föreligger. Med anledning af väckt motion om ett departement för samfärdseln aflät Riksdagen en skrifvelse till Kongl. Maj:t af den den 11 april 1893, hvaruti Riksdagen under erkännande af nödvändigheten att lätta vissa departements bördor öfverlemnade frågan i Kongl. Maj:ts händer och för tillfället åtnöjde sig med att uppdraga några konturer. Till det nya departementet skulle i främsta rummet öfverföras kommunikationsväsendet och derjemte allmänna arbeten och handel; civildepartementet skulle från ecklesiastikdepartementet öfvertaga helsovårds- och fattigvårdsärendena, och finansdepartementet befrias från post-, telegraf- och telefonväsendet. Således afses här, ehuru man undvikit namnet, ett samfärdselsdepartement. Ingenstädes i konstitutionsutskottets motivering finner man något skäl angifvet, hvarför ett samfärdselsdepartement skulle vara att föredraga framför ett näringsdepartement, eller ens en jemförelse mellan dessa begge önskemål antydd, och jag vågar påstå, att Riksdagens pluralitet, om man uttryckt sig tydligare och bestämdt *afvisat* frågan om ett näringsdepartement, icke skulle hafva velat vara med härom. Då emellertid vid 1896 års riksdag, som nämndt, en motion väcktes om ett departement för landtbruk, handel och industri, hemställde utskottet och gillade Riksdagen, att det icke skulle vara lämpligt att fatta beslut i saken, innan riksdagsskrifvelsen blifvit af Kongl. Maj:t besvarad.

Jag drager här af den slutsatsen, att frågan fortfarande är öppen och att Riksdagen icke underkänt nyttan af ett näringsdepartement, därför att ett samfärdsdepartement också skulle ega sina fördelar. Det skulle äfven varit förunderligt, om Riksdagen så gjort, då flertalet riksdagsmän i större eller mindre mån tillhöra landtbrukets kategori, och landtbrukets målsmän vid upprepade tillfällen framhållit behovet af ett departement för landtbruket och öfriga näringar. Det vare långt ifrån mig att förneka, att många och viktiga hänsyn tala för ett samfärdsdepartement, såsom t. ex. att stambaneväsendet och jernvägarne öfver hufvud förläggas närmare än hittills under departemental behandling, och jag vill icke inlåta mig på en jemförelse mellan de båda eventuella departementens behöflighet och nytta, en jemförelse, som endast skulle uppväcka tvistigheter och skada den goda saken. Men jag dristar påstå, att det ena önskemålet icke förtjenar att undanskjutas bakom det andra, att tvärtom *bådadera* förtjena att tagas i allvarligt öfvervägande, och att 1893 års riksdagsskrivelse icke skulle taga skada, om den kompletterades med en uttrycklig anhållan hos Kongl. Maj:t, att Riksdagen önskar dem båda beaktade.

Innan jag går vidare, beder jag att få lemna en öfversigt öfver förhållandet i andra kulturländer. Ett särskildt departement för handeln och industrin och ett annat departement för landtbruket finnas i Frankrike, England, Preussen och Österrike. Ett gemensamt departement för landbruk, handel och industri finnes i Italien, Ungern, Schweiz, Rumänien och Spanien. Ett departement för handel och industri finnes i Holland och Portugal. Ett departement för åkerbruk och industri i förening med allmänna arbeten finnes i Belgien och till och med i Turkiet. Det vore således att följa de flesta kulturländers exempel, om äfven Sverige inrättade ett särskildt departement för sina förnämsta näringar.

Det är en många gånger framhållen sanning, huru intimt förenade näringarna äro sins emellan. Jordbruket och dess binäringar äro för afsättningen inom landet af sina produkter beroende af den jemna och förökade konsumtionsförmåga, som framkallas genom industrin. I sin tur måste afsättningen af industrins alster förmedlas och befrånjas genom handel och sjöfart. På den enskilda företagsamheten beror i de flesta fall hvarje närings bedrifvande, men på en klok och väl afpassad lagstiftning beror i hög grad näringarnas samband, om de skola gå hand i hand med hvarandra. Det är icke nog med att folket sjelft

egnar ett intelligent och kraftigt arbete åt förökandet af sitt ekonomiska välstånd, utan äfven från statens sida är en särskild uppmärksamhet påkallad för näringslivets utveckling. Staten manas härtill dels af sitt eget direkta intresse, då statskassans inkomster ökas eller minskas allt efter välståndet, dels af sin uppgift att underlätta och reglera genom ändamålsenliga lagar samt att taga initiativ, der dess mellankomst är behöflig. Då det icke kan undvikas, att olika näringsgrenar äro mer eller mindre väl representerade på riksdagen, hvaraf följer, att deras intressen med olika kraft och framgång förfäktas, är det regeringens sak att utjemna de olika förhållandena och genom ett allsidigt bedömande tillgodose det stora hela.

Det är med nöje jag konstaterar, att landtbrukets samhällsklasser och näringsgrenar äro särdeles väl både till antal och kvalifikation företrädde på riksdagen. Men hur förhåller det sig med industrin och handeln? En fördelning af riksdagsmännen enligt yrkesgrupper, hvilken är lätt att göra och mer än en gång blifvit gjord, ådagalägger, att blott en obetydlig procent af Riksdagen utgöres af industrins och handels målsmän. Och detta förhållande är icke tillfälligt, beroende på vederbörandes egen liknöjdhet eller valmanscorpens orättvisa, utan ligger delvis i sakens natur, emedan industrin och i all synnerhet handeln kräfvat en så oafslätlig och vaken uppmärksamhet under nuvarande konkurrens hos deras innehafvare, att de icke utan skada för sin affär och existens kunna aflägsna sig från sin ort och egna sig åt riksdagsarbetet. Deraf kommer det sig, att industrierna fåtaligt, åtminstone i jämförelse med andra samhällsintressen, representeras på riksdagen, att handeln är det ännu mindre och minuthandeln allra minst, till stor skada för den sjelf och samhället. Ty äfven sistnämnda näringsgren är både i sig sjelf af stor betydelse och viggt och såsom förmedlare mellan producent och konsument nära förenad eller sammanhängande med industri och importhandel.

Af denna fåtaliga representation följer åter, att motsvarande närings klagomål och önskemål ej lyckas göra sig tillräckligt hörda på riksdagen och af statsmagterna beaktade. Af flera händelser, som förefallit under de senare riksdagarne, skulle man nästan kunna draga den slutsatsen, att handelsverksamheten i landet icke skattades högt (men väl beskattades) och att dess meddelade upplysningar och framburna petitioner ansågos föga vittnesgilla i egen sak. Jag tror dock, dess bättre, att felet är att söka annorstädes eller i den brist hos vår statsorganisation, att, ehuru handelsverksamheten icke kan vara särdeles representerad på riksdagen, den ej heller eger någon målsman inom

regeringen, som inför Konung och Riksdag skulle hafva att bevaka dess intressen. Men att mycket *behöfver* omdanas och förbättras, och att mycket *kan* uträttas på detta, eller handelsområdet, ligger i öppen dag.

Alla sakkunnige och intresserade inom handelsväsendet torde vara ense derom, att vår nuvarande näringslagstiftning bör reformeras. Bekymmer hafva uppstått deröfver, att, i samma mån som handel och näringar nått en stor utveckling, det blifvit uppenbart, att den icke i alla afseenden varit sund och nyttig. Vår inländska handel har förts utöfver den lagbundna ordning, som är nödvändig för redbara köpmäns fortkomst. Genom vår tids snabba kommunikationer och hastiga varuomsättningar hafva en del bestämmelser i handelsbalken, utsöknings- och konkurslagen blifvit föråldrade. Från alla delar af landet höras klagomål öfver illojal konkurrens och huru den ambulatoriska handeln förlamar den bofaste och skattdragande köpmannens hela verksamhet. Hvad sådant betyder framgår bland annat af en oroväckande mängd konkurser, betalningsinställelser och behof af ackordsuppgörelser. Det är i synnerhet minuthandeln, i hvilken handelsverksamheten väsentligen utmynnar, som kräfver en mycket snar hjälp i reformerad näringslagstiftning. Dessa förhållanden äro vitsordade af tusentals aktade och trovärdige män inom den svenska köpmanscorpsen, och inga tvifvel lära kunna råda om klagomålets befogenhet.

Saken framlades för Riksdagen, och hvad man begärde var blott en *undersökning*, huruvida anmärkningarna kunde vara berättigade och i hvad mån de öfverklagade förhållandena kunde härleda sig från brister i lagar och författningar. Men nu visade det sig, att handeln icke egde det nödiga antalet representanter på riksdagen för att kunna intressera deusamma för sina angelägenheter; de väckta motionerna afstyrktes af lagutskottets pluralitet och afslogos af kamrarna. Det är emellertid min och hela den köpmanscorps' öfvertygelse, som drabbades af slaget, att om näringarna haft sin egna representant inom regeringen, så hade *regeringen* aldrig nekat den fulla befogenheten af en sådan undersökning, och sedan hon andragit saken inför Riksdagen, hade den också kommit till stånd med alla sina goda följder. Nu kom ifrågavarande begäran och köpmanscorpsens önskemål icke ens fram till regeringen, hvilket den i alla händelser skulle hafva gjort, om det funnits en minister för handeln och näringarna.

Detta är det färskaste exemplet, men flere andra skulle kunna anföras på hvad som *behöfver* uträttas, men förblir ogjort i saknad af ett näringsdepartement. Och hvad som skulle *kunna* uträttas af ett sådant departement skall framgå af några få statistiska siffror. Jag utelemnar

härvid jordbruket, därför att en statistisk bevisledning är öfverflödigt, då det gäller vår modernäring, hvilken sysselsätter tre femtedelar af befolkningen. Men siffrorna skola visa, att Sverige derjemte är ett i hög grad industriidkande och handelsbedrivande land.

Under de två decennierna 1870—90 ökades den hufvudgrupp af folkmängden, som lefver af bergshandtering och industri, från 613,000 till 1,087,000 personer, och den hufvudgrupp, som lefver af handel och samfärdsel, från 211,000 till 427,000. Medan den jordbrukande folkgruppen här som i de flesta länder förblifvit stationär eller till och med jemförelsevis minskats, har industrigruppens antal båda årtiondena tillväxt från 15 % till 23 % och handelsgruppen nära fördubblats från 5 % till 9 % af hela rikets folkmängd, och de utgöra nu tillsammans omkring en tredjedel deraf.

Det har många gånger blifvit uppvisadt, huru bergsbruket och industrin på senare tid gått framåt. Håller man sig vid tjugufemårsperioden 1870—1895, har jernmalmsbrytningen ökats från 784,000 till 1,901,000 ton årligen (dock nästan uteslutande beroende af malmfångsten från Gellivara och Grängesberg), tillverkningen af tackjern från 326,000 till 456,000 ton och af stångjern från 172,000 till 294,000 ton; för öfriga tillverkningsarter är jemförelsen svårare att genomföra. Värdet af exporterade mineralier (råämnen) har haft den kolossala stigningen från icke fullt 1 million till öfver 10¹/₂ millioner kronor årligen. Utförselvärdet af oarbetadt trä har stigit från 80 millioner till 114 millioner kronor i medeltal årligen och af bearbetadt trä från 5¹/₂ millioner till 25¹/₂ millioner kronor. Fabriker i gång visa en tillväxt från 2,516 till 5,083, deras arbetareantal från 52,000 till 140,000 och deras produktionsvärde från 143 millioner till 418 millioner kronor. Tillväxten är större i fråga om arbetare än fabriksantalet och större i fråga om produktionen, trots de under perioden i utlandet sjunkande prisen, än arbetareantalet.

Märkligt är, att äfven handtverkarnes antal oerhördt stigit från 3,500 till 24,000 och deras arbetare från 16,000 till 37,500, men då den för handtverksrörelse erlagda bevilling icke hållit jemna steg dermed, utan endast stigit från 74,500 kronor till 137,000 kronor, är det tydligt, att handtverkarens förtjenst och lefnadsvilkor, individuellt betraktadt, snarare blifvit försämrade än förbättrade.

Hvad handeln beträffar, funnos 1872 i riket 14,072 handlade (män och qvinnor) med 9,491 betjening, år 1895 utgjorde den resp. siffran 26,042 och 24,432. Den för handelsrörelsen erlagda bevilling utgjorde resp. 293,000 kronor och 636,000 kronor, alltså i medeltal

för hvarje handlande 21 kronor och 24 kronor. Det är visserligen i det hela *någon* ökning, men i betraktande af den stegring i standard of life, som under tjugufemårsperioden måst inträda såsom framåtskridandets vanliga följeslagare, är siffran *icke* tillfredsställande. Det är äfven mycket beaktansvärdt, att denna bevillning och taxering år 1894 uppgick till 691,000 kronor för att året derpå behöfva nedsättas med 55,000 kronor eller med 8 %; det ligger häri ett talande vittnesbörd om det grundade i köpmanscorpsens meddelade klagomål öfver svåra missförhållanden inom yrket.

Då jag anført ofvanstående fakta om det svenska näringslivets betydighet och utveckling, fruktar jag icke att blifva beskyld för motsägelse, i det att jag å ena sidan erkänt de stora framstegen och å den andra erinrat om minuthandelscorpsens klagan och betryck. Ty det är nogsamnt bekant, att äfven en rik utveckling kan lida af väsentliga brister och innebära stora faror; det är långt ifrån alltid händelsen, att den går i *odeladt* sund rigtning. Hvad som utgör motivet för ett näringsdepartements upprättande är just dess *dubbla* uppgift att dels afvärja de missförhållanden och missbruk, som redan inträdt eller hota att inträda, dels tillvarataga alla de utvecklingsmöjligheter, som vårt land erbjuder.

Man behöfver ej hängifva sig åt öfverdrifna föreställningar för att inse, att vårt land eger de yppersta naturliga hjälpkällor, hvilka hittills ty värr blifvit allt för litet anlitade och upparbetade. Det antages allmänt och på goda grunder, att Sverige skulle kunna föda flerdubbelt den befolkning, som det för närvarande eger, hvadan den utvandring, som hittills tärt på dess krafter, ingalunda borde vara någon nödvändighet. En mycket stor odlingsbar del af vårt landområde är ännu ouppodlad, och det säger sig sjelft, att industri och handel skulle gynsamnt påverkas, om denna areal snart komme i kultur. Den omätliga tillgången på malm i våra berg, den storartade kraften i våra vattenfall, hvilken, tack vare uppfinningar och metoder, kan mångdubbla produktionen, vår ännu rika tillgång på skog, det bränslematerial, som finnes i våra mossar; allt detta erbjuder tillfällen till en förädlingsindustri af den allra största betydelse. Med ett material sådant som vår jernplåt och med vårt lands många lämpliga platser för skeppsvarf borde vi kunna täfla med hvilken nation som helst i skeppsbyggeri, i stället för att vi nu låta bygga en stor del af våra fartyg i utlandet. Och inom flere andra speciella näringsgrenar skulle vi kunna ej blott tillgodose vår egen marknads behof, utan äfven med framgång uppträda på världsmarknaden.

På industrins område hafva under senast förflutna decenniet de mest storartade och glädjande framsteg egt rum, exempelvis inom textil-

industrin, elektricitetsväsendet etc. Men för att utvecklingen skall blifva sund och god, hvarken öfverdrifven eller ensidig, behöfves väl ett vakande öga, som ej blott aktgifver på hvad vi redan ega, utan äfven iakttager hvad som ännu slumrar, men som under en klarsynt ledning kan komma till nytta. Sedan den allmänna meningen fått klarhet om, att vi besitta ej blott ett vidsträckt, utan äfven ett rikt land, har den desslikes allt lifligare börjat sysselsätta sig med den frågan, huru vi skola lämpligen tillgodogöra oss våra naturliga rikedomar. Ett helt nytt näringsproblem af gigantisk omfattning ligger för oss. Men på samma gång de största anspråk dervid ställas på den enskildes intelligens och energi, framstår ej mindre oeftergifligt nödvändigheten och betydelsen af en central ledning, som uppmuntrar till det bästa, afvärjer det skadliga och reglerar det hela, med andra ord ett särskildt departement för näringarna.

På grund af hvad jag sålunda anfört, vågar jag anhålla,

det Riksdagen ville i underdånig skrifvelse som ett komplement till riksdagsskrifvelsen af den 10 april 1893 fästa Kongl. Maj:ts uppmärksamhet på att vid utredningen och undersökningen om statsdepartementens ombildning äfven taga i betraktande nödvändigheten af ett statsdepartement för jordbruk, industri och handel, samt att Kongl. Maj:t behagade, om möjligt till 1899 års Riksdag, aflåta proposition derom, innefattande förslag till de grundlagsförändringar, som inrättande af ett sådant departement kräfver.

P. Em. Lithander.

Stockholm den 20 januari 1898.